

https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.020

УДК 780.616.432.091:801.73](045)

О. Ю. Степанова, аспірант, кафедра теорії музики і фортепіано,
Харківська державна академія культури, м. Харків

alesya_stepanova1@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-6995-6559

ПІАНІЗМ ЯК МЕТАСИСТЕМА: ГЕРМЕНЕВТИЧНА РОЗРОБКА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ

У сучасному музикознавстві актуальним є формування системного підходу до трактування піанізму. Наведене поняття використовується в багатьох працях, присвячених історії та теорії фортепіано, але загальноприйнятої його дефініції, на жаль, у науці минулого й сьогодні немає. На основі аналізу відомих визначень піанізму виявлено та систематизовано наукові трактування поняття: від розуміння як виконавського прийому до тлумачення як мистецтва фортепіанної гри. Мета дослідження — розробити поняття піанізму як метасистеми, рівні якої узагальнюють функції піанізму. На основі застосування методу герменевтичного аналізу відомих визначень поняття запропонована його дефініція, яка відображає системну сутність.

Ключові слова: *піанізм, прийом, техніка, тип виконавства, стиль, школа, майстерність, артистизм, мистецтво, система.*

О. Ю. Степанова, аспирант, кафедра теории музыки и фортепиано,
Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПИАНИЗМ КАК МЕТАСИСТЕМА: ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЯ

В современном музыковедении актуальной является разработка системного подхода к трактовке пианизма. Приведенное понятие используется во многих трудах, посвященных истории и теории фортепиано, но его общепринятая дефиниция, к сожалению, в науке прошлого и настоящего до сих пор отсутствует. На основе анализа известных определений пианизма выявлены и систематизированы научные трактовки понятия: от понимания как исполнительского приема до толкования как искусства фортепианной игры. Цель исследования — разработать понятие пианизма как метасистемы, уровни которой обобщают функции пианизма. На основе применения метода герменевтического анализа известных определений понятия предложена его дефиниция, отражающая системную сущность.

Ключевые слова: *пианизм, прием, техника, тип исполнительства, стиль, школа, мастерство, артистизм, искусство, система.*

O. Yu. Stepanova, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture,
Kharkiv

PIANISM AS A METASYSTEM: HERMENEUTICAL DEVELOPMENT OF THE SCOPE

The aim of the paper is to develop the notion of pianism as a metasystem that contains a set of subsystems based on the application of the method hermeneutical analysis of the concept.

Research methodology. The study is based on the methods of induction, deduction, principle of historicism, analysis and synthesis, as well as hermeneutical research method.

Results. Every single definition of pianism does not reveal the full semantic scope and does not take into account the features of pianism. The fullness of the ideal definition of pianism depends on the consideration of the internal components in the inherent content. The definitions of pianism often appear as being mutually exclusive. However, the solution of the problem concerning the interpretation of pianism as a hierarchical system leads to the following definition of pianism.

The piano is presented as a metasystem consisting of a number of interrelated subsystems (they are formed by the receptions; the technique of playing the piano; style; the type of performance; the types of music culture; schools; mastery; artistry; arts). The complexity of the components of the pianism enables to interpret its contents as a hierarchical system formed due to the known logic of unity, a kind of microcosmic content and functional entities, which are organically included in the semantic scope of the concept as multi-tiered integrity.

Novelty. When studying and analyzing the given definitions of pianism, generalizing their meaning, an attempt is made to formulate the definition of pianism that will reflect the diversity of the interpretation of the notion.

The practical significance. The evidence from this study suggests a variety of approaches to studying, generalization and systematization of the known definitions of pianism; establishing relations between its elements enables the application of its provisions in the field of piano performance and musicology.

Key words: pianism, musical technique, type of performance, style, school, mastery, artistry, art, system.

Постановка проблеми. Піанізм як поняття історико-теоретичного та виконавського музикознавства має безліч визначень у науковій літературі, що залежить від національних шкіл, а також історичних етапів розвитку, які фіксують різні якісно-кількісні властивості. У зв'язку із цим найважливішим завданням наукового вивчення феномену піанізму є систематизація визначень, відомих сучасній науці. У цій праці обрано індуктивний метод систематизації визначень піанізму, що інколи відображає принципово різні аспекти цього явища. Він передбачає розміщення відомих визначень згідно з логікою «від простого до складного», «від нижчого до вищого», «від нижчих аксіом до побудови теореми». Доцільно звернутися до логічного ланцюга в процесі систематизації відомих дефініцій фортепіано: поступового переходу від фіксації його об'єктивних, матеріальних основ до прояву індивідуального, духовного, суб'єктивного.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному музикознавстві поняття піанізму розглядалось у працях таких науковців: Н. Л. Очеретовська, Н. М. Цицалюк «Український словник музичних

термінів», монографії Д. Андросової «Символізм і поліклавірність у фортепіанному виконавстві ХХ ст.».

Мета статті — розробити поняття піанізму як метасистеми, що містить комплекс підсистем, на основі герменевтичного аналізу поняття.

Реалізація мети передбачає виконання кількох дослідницьких завдань, а саме:

- аналіз, структурування та систематизація відомих визначень піанізму;
- розміщення їх згідно з індуктивним методом;
- узагальнення отриманих результатів дослідження.

Об'єкт дослідження — фортепіанне виконавство.

Предмет дослідження — піанізм як метасистема.

Методи дослідження зумовлені необхідністю досягнення визначеної мети, що актуалізувало використання методів індукції, дедукції, принципу історизму, аналізу й синтезу, а також герменевтичного методу дослідження.

Актуальність теми дослідження. Дослідження піанізму — актуальне завдання музикознавства: його науково обґрунтоване трактування має відобразити не тільки різноманіття притаманних йому значень і функцій, але й посприяти виконавським інтерпретаціям фортепіанної музики. Розробляючи дефініцію піанізму, слід ґрунтуватися на трактуванні його як універсальної системи, кожен рівень якої має набути відображення в осмисленні такого принципу і явища, з урахуванням історичних передумов виникнення. Синхронізація виникнення піанізму з фортепіано доповнюється процесуальністю діахронічного типу, набувши втілення в синтезуванні й узагальненні технічних прийомів і виражальних можливостей, притаманних у дофортепіанну епоху клавішним інструментам (органу, клавесину, клавіру, клавикорду). Саме це зумовлює формування феномену піанізму. Подальший процес розвитку піанізму також оснований на збагаченні виражальних і технічних можливостей інструмента за допомогою надання йому оркестральності та симфонізації звучання. Звуковий діапазон фортепіано постійно збагачувався не тільки завдяки розвитку іманентних, але і трансцендентних властивостей.

Незважаючи на те, що визначення піанізму трапляється в багатьох працях, присвячених історії й теорії фортепіано, загальноприйнятої дефініції, що відповідає масштабам явища, на жаль, у науці минулого та сьогодення немає. Відомі визначення піанізму, як зазвичай, фіксують ту чи іншу притаманну йому властивість, водночас цілісне поняттєве осмислення переважно перебуває поза увагою вчених. Універсальне розроблення терміна піанізму, результатом якого повинна бути його

дефініція, на основі наявних визначень та понять попередників має узагальнити «раціональні зерна», які містяться в них, відобразити властиву явищу смислово багатовимірність.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вплив характерних для фортепіано технічних і виражальних властивостей — наявність педалі, тембровий взаємозв'язок сили пальця — сприяли виникненню ширшого діапазону динамічних відтінків. Унікальний інструмент об'єднав елементи струнних, ударних і клавішних інструментів. Поліфункціональність і політембровість фортепіано як «мабуть, найдосконалішого інструмента, що зумів задовольнити різноманітні вимоги епох. На ньому можна виконати будь-який музичний твір — оркестровий, вокальний, інструментальний» (*Історія фортепіано*). Отже, необмеженість виражальних і технічних можливостей фортепіано визначається за допомогою понять поліфункціональності й політембровості, що є підставою для його трактування як найдосконалішого інструмента. Фортепіанний перфекціонізм підтверджує місце фортепіанного мистецтва, яке і символізує найвищий ієрархічний ступінь значущості в музичному світі як такому.

Упродовж нетривалого часу фортепіано набуло поширення на концертній естраді, зокрема завдяки численним фортепіанним «школам», заснованими відомими композиторами (починаючи зі шкіл М. Клементі, І. Н. Гуммеля та ін). Для цього інструмента, на відміну від будь-якого іншого, композитори пишуть багато музичних творів, а відтак повинен існувати персональний термін, який позначав би його багатогранність.

Аналіз дослідницької літератури, присвяченої визначенню піанізму, дозволив виявити й систематизувати наукові трактування цього терміна.

Згідно з електронними версіями англійського словника «Collins English Dictionary» і американського «Merriam-Webster» (який існує з 1828 р. та неодноразово доповнювався й перевидавався), термін «піанізм» виник у 1844 р. Його трактують як «мистецтво або техніку гри на фортепіано; композицію або адаптацію музики на фортепіано». У цьому визначенні укладачі словників підкреслюють лише технічну основу виконавства, тому втрачається суть істинного розуміння піанізму.

Подальші визначення піанізму, подані в різноманітних словниках, енциклопедіях і наукових працях, засвідчили, що поряд з лаконізмом як позитивною ознакою, їх відрізняє певне змішання (хаотичність) різнорівневих позицій, а також відсутність повного й цілісного трактування. Наприклад, у «Тлумачному словникові» (1935–1940) Д. Н. Ушакова піанізм визначено так: «Відмінні, характерні ознаки фортепіанної музики. Мистецтво гри на фортепіано як особливий вид музичної культури.

Витончений піанізм молодого віртуоза». Тут поєднані чотири різнорівневі підходи до розуміння піанізму. Перший оснований на трактуванні піанізму як відмінних характерних ознак фортепіанної музики. Тобто в цьому разі Д. Н. Ушаков абсолютно доцільно ґрунтується на властивості й можливості інструмента — фортепіано. Цей об'єктивний показник зумовлює виникнення самого поняття піанізму, виокремлення смислового змісту якого є системою завдань і метою цього дослідження. Між наведеними визначеннями діє принцип додатковості (Нільс Бор), ієрархія, кожне визначення — елемент системи, якою є піанізм.

Властиві інструментові технічно-виражальні особливості є тією загальною, єдиною, базовою матеріальною основою, наявність якої об'єктивно створює подібно до інваріанта, подальші варіанти та трансформації, зумовлені їх суб'єктивно-індивідуалізованим, композиторським і виконавським, інтерпретаторським звуковим утіленням (реалізацією). На жаль, Д. Ушаков не конкретизує, які саме властивості фортепіано становлять матеріально-об'єктивну основу піанізму. Згідно з С. Г. Чайкіним, такими специфічними можливостями фортепіано, які зумовлюють властиву піанізму матеріальну основу, насамперед, є тембр, артикуляція, фактура, демпферна педаль (Чайкин, 2008). Ці особливості стосуються початкової базової характеристики самого фортепіано, що вможливають фортепіанне звукодобування й, відповідно, виконавство.

Друге і третє визначення піанізму, наведені в словникові Д. Ушакова, подано в певній єдиній «зв'язці». Автор статті розуміє під піанізмом і «мистецтво гри на фортепіано», і «особливий вид музичної культури». Між наведеними визначеннями є важливий смисловий «розрив», оскільки під мистецтвом слід розуміти «творчу художню діяльність» (Ушаков, 1935–1940), спрямовану на створення естетично-виражальних форм («Искусство»), водночас під культурою — «певний рівень творчих сил і духовних цінностей, результатом діяльності яких є твори мистецтва (музичного), які реалізуються за допомогою знань, умінь і навичок» (Брокгауз і Ефрон).

Подібно до того, як мистецтво є складовою культури, так і піанізм як мистецтво гри на фортепіано — лише певна складова піанізму, трактована як вид музичної культури. Підкреслимо, що піанізм як мистецтво і піанізм як вид культури — якісно різні (за змістом) явища.

Нарешті завершальна частина визначення піанізму, в словникові Д. Ушакова: «Витончений піанізм молодого віртуоза», — сама по собі певною мірою суперечлива і метафорична. Четвертий рівень визначення піанізму мав передати найвищий ступінь виконавської майстерності піаніста, про що свідчить, по-перше, визначення «витончений»,

і, по-друге, уведення поняття «віртуоз», що характеризує якнайвищий виконавський рівень володіння інструментом, властивий піаністові. Причому жоден з них (напевно, через необхідність відповідати енциклопедичному стилю, який притаманний виданню) взагалі неохарактеризовано. У результаті визначення вирізняє директивний, імперативний стиль; відсутність будь-яких зв'язків між підходами до піанізму є граничною точкою його значення. Отже, у лаконічному визначенні піанізму, яке подає Д. Ушаков, спостерігається перехід від матеріального до ідеального, від об'єктивного до суб'єктивного.

У «Музичній енциклопедії» (1973–1982) за редакцією Ю. В. Келдиша наведене визначення: «Піанізм – (від італійського *piano*, скорочено від *pianoforte* або *fortepiano* – фортепіано) – мистецтво гри на фортепіано» (1974). Підкреслюється, що «зародження піанізму відбулося у 2-ій половині XVIII ст., коли виникли дві школи піанізму, що існували і на початку XIX ст.: віденська (В. А. Моцарт і його учень І. Гуммель, Л. Бетховен, пізніше К. Черні та їхні учні, наприклад, З. Тальберг) і лондонська (М. Клементі та його учні, зокрема Дж. Філд)» (Келдыш, 1974). Акцентовано на тому, що «...розквіт піанізму пов'язаний з виконавською діяльністю Ф. Шопена та Ф. Ліста. У піанізмі другої половини XIX – початку XX ст. діяли найвидатніші представники шкіл Ф. Ліста (Х. Бюлов, К. Таузиг, А. Рейзенауер, Е. д'Альбер та ін.) і Т. Лешетицького (І. Падеревський, А. Н. Єсіпов та ін.), а також Ф. Бузоні, Л. Годовський, І. Гофман, пізніше А. Корто, А. Шнабель, В. Гізекінг, В. С. Горовіц, А. Бенедетті Мікеланджелі, Г. Гульд та ін. Так звана анатомо-фізіологічна школа піанізму, яка виникла на межі XIX-XX ст., вплинула на розвиток теорії піанізму (праці Л. Демпе, Р. Брейтхаупта, Ф. Штейнхаузена та ін.), проте важливого практичного значення не мала...» (Келдыш, 1974).

Аналізуючи це визначення, слід зазначити, що автор акцентує на етимології поняття піанізм. Якщо Д. Н. Ушаков визначає також роль піаніста у формуванні цього поняття, то Ю. В. Келдиш в етимологічній розробці ґрунтується лише на матеріальній складовій, залишаючи поза увагою роль піаніста як суб'єкта, котрий одухотворює інструмент. На нашу думку, етимологія поняття піанізм – системна, оскільки охоплює не лише матеріальну, але й духовну складові, тобто власне піаніста.

На відміну від Д. Н. Ушакова, Ю. В. Келдиш акцентує на історичному контексті виникнення піанізму, співвідносячи його з другою половиною XVIII ст. – часом виникнення фортепіано.

Однією з важливих ознак трактування піанізму, яку запропонував Ю. В. Келдиш, є поєднання піанізму зі школами та їх еволюцією. Трактування піанізму як школи надзвичайно важливе для визначення

піанізму як системи. Хоча Ю. В. Келдиш не конкретизує визначення того, що саме слід розуміти під піанізмом як школою, однак, згідно з контекстом статті вченого, можна висновувати: піанізм як школа — це єдність композиторського та виконавського начал. Цей висновок сформульовано в результаті аналізу праць представників шкіл піанізму, починаючи від другої половини XVIII ст. на початку формування двох фортепіанних шкіл — віденської та лондонської й аж до середини XIX ст., а розквіт піанізму пов'язаний з творчістю музикантів-романтиків Ф. Шопена та Ф. Ліста. Важливо й те, що у визначенні, наведеному в словникові, підкреслюється вплив анатомо-фізіологічних шкіл на розвиток теорії піанізму майбутнього, що сформувалися на межі XIX–XX ст. Таким чином, одним з елементів піанізму є школа.

У сучасному «Українському словникові музичних термінів» (2008) Н. Л. Очеретовської, Н. М. Цицалюк, К. П. Черемського піанізм визначається як «сукупність засобів та прийомів, характерних для майстерної гри на фортеп'яно». Автори акцентують: «Найважливішими елементами піанізму є прийоми фортеп'янного інтонування (туше, артикуляція, агогіка), а також види фортеп'яної техніки. Поняттям піанізм позначають звичайно й сукупність виконавських шкіл видатних піаністів-віртуозів, інтерпретаторів: С. Рахманінов, С. Прокоф'єв, Ф. Ліст, Ф. Шопен, А. Рубінштейн, М. Лисенко, Е. Гілельс, К. Ігумнов, С. Ріхтер, М. Петров, М. Плетньов та ін.» (Очеретовська, Цицалюк і Черемський, 2008, с. 104). Це визначення відзначається системністю, про що свідчить уведення в його структуру поняття «елементи». Можна припустити: під елементами піанізму як системи автори статті розуміють чітко й послідовно розміщені рівні. Елементами піанізму науковці визначають способи і прийоми, характерні для гри на фортепіано, види фортепіанної техніки. А вислів «майстерна гра на фортеп'яно» можна трактувати як майстерність фортепіанної гри й розглядати його як елемент піанізму — майстерність.

Таким чином, термін «прийом» трактується авторами як фортепіанне інтонування, а саме: туше, артикуляція, агогіка. Можемо припустити, що інтонування розглядається як процес одухотворення, озвучення крізь призму визначених тембрів і можливостей інструмента, які є не окремим прийомом, а складовою звукової драматургії тембру, що безпосередньо характерно для фортепіано.

Д. В. Андросова в монографії «Символізм і поліклавірність у фортепіанному виконавстві XX ст.» (2014) визначає піанізм як «піаністичний стиль гри». Дослідниця підкреслює, що «...основана на клавішній специфіці звукодобування моторика пальцевих рухів гри на фортепіано, яка спрямована кистьовим «диханням» (згідно з Б. Яворським)

у досягненні легкості і сили звучання в розмаїтті динамічних градацій і взаємопереходів багатоголосної фактури» (Андросова, 2014, с. 392). Автор диференціює піанізм, розрізняючи генетично французький салонний тип, «основою» якого були «жіноча» політна легкість і висока швидкість гри, а також піанізм німецької школи філармонічного типу, що орієнтується на оркестральні контрасти й «атлетизм» подання звука «чоловічої» гри (Ф. Ліст, А. Рубінштейн, Ф. Бузоні, С. Прокоф'єв, С. Ріхтер, М. Аргеріх). На думку дослідниці, «видатні піаністи ХХ ст. — С. Рахманінов, Б. Барток, А. Карто, Б. Мікелянджелі, М. Плетньов та ін. поєднували елементи французької й німецької шкіл, піанізм А. Скрябіна Г. Гульда подавав проєкцію французької салонності у фортепіанну гру». У наведеному визначенні дослідниця базується на тлумаченні піанізму як піаністичного стилю гри, надаючи перевагу й визначаючи виконавські ознаки, властиві французькій та німецькій школам.

Висновки. Вивчивши та проаналізувавши наведені визначення піанізму, узагальнивши їх зміст, можна сформулювати декілька висновків.

Кожне окреме визначення піанізму, з-поміж наведених у статті, не розкриває повний семантичний обсяг і функції, притаманні піанізму. Адже ідеальне визначення піанізму залежить від урахування всіх внутрішніх компонентів, властивих його змісту. Нерідко наведені визначення піанізму подаються як такі, що внеможливлюють одне одного. Однаке вирішення завдання щодо тлумачення піанізму як ієрархічної системи сприятиме визначенню місця в межах системно організованої єдності тих тлумачень, що містять певні протиріччя.

Багатогранність значень піанізму має відбитися в його дефініції як своєрідному «збірному образі». Умовою надання поняттю піанізму визначеності є набуття ним системності.

Отже, на основі означених умов можна сформулювати наступне визначення піанізму.

Піанізм постає як метасистема, що складається з багатьох взаємопов'язаних підсистем (їх утворюють прийоми; техніка гри на фортепіано; стиль; типи виконавства; види музичної культури; школи; майстерність; артистизм; мистецтво). Багатокомпонентність складових піанізму дозволяє тлумачити його зміст як ієрархічну систему, утворену завдяки підпорядкованій логіці єдності своєрідних мікрокосмічних змістовно-функціональних утворень, що органічно входять до значенневого обсягу поняття як багатоярусної цілісності.

Поняття піанізму набуває універсалії, яка наявна у виконавському фортепіанному мистецтві на всіх його рівнях. Зміст піанізму як універсалії визначається безкінечністю й постійною трансформацією

сенсу, що зумовлено залежністю від розвитку інструмента, історико-художньої епохи, індивідуальності виконавця (специфіки психологічної готовності, фізичних даних – розміру рук, тулуба, а також вікових факторів, емоційного стану). Безліч тлумачень піанізму зумовлено не тільки межами його виконавської, але й композиторської суті.

Перспективи дослідження зумовлені розширенням меж тлумачення визначення піанізму завдяки його поширенню на композиторське мистецтво.

Список посилань

- Андросова, Д. В. (2014). *Символизм и поликлавириность в фортепианном исполнительстве XX в.: монография*. Одесса: Астропринт.
- Искусство. *Википедия: свободная энциклопедия*. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki/Искусство>
- История фортепиано. *Школа-студия искусств «Sforzando»*. Retrieved from http://sf-studio.ru/helpful/articles/istoriya_fortpiano
- Келдыш, Ю. В. (1974). *Музыкальная энциклопедия* (Т. 2). Москва: Советская энциклопедия, Советский композитор.
- Брокгауз, Ф. А. и Ефрон, И. А. (1986). *Культура. Энциклопедический словарь*. А. А. Арсеньев (Ред.). Санкт-Петербург: Типолиотография И. А. Ефрона (Т. 17, с. 6): Култагой – Лед.
- Очеретовська, Н. Л., Цицалюк, Н. М. і Черемський, К. П. (2008). *Український словник музичних термінів*. Харків: Атос.
- Ушаков, Д. Н. (1935–1940). *Толковый словарь русского языка* (Т. 1–4) Москва: Советская энциклопедия, ОГИЗ: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Чайкин, С. Г. (2008). *Специфика выразительных средств фортепиано в ансамблевой музыке (Автореф. дис. ... канд. искусствоведения: 17.00.02.)*. Новосибирская государственная консерватория (академия) имени М. Глинки. Новосибирск.
- Pianism. *Collins: Free Online Dictionary*. Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/pianism> (date of request: 21.02.2018)
- Pianism. *Merriam-Webster*. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/pianism> (date of request: 21.02.2018)

References

- Androsova, D. V. (2014). *Symbolism and polyclavierness in pianistic performance of the twentieth century: monograph*. Odessa: Astroprint. [In Russian].
- Art. Wikipedia: the free encyclopedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Artworks> [In Russian].
- The history of piano. School-Art Studio “Sforzando”*. Retrieved from http://sf-studio.ru/helpful/articles/istoriya_fortpiano [In Russian].
- Keldysh, Yu. V. (1974). *The musical encyclopedia* (Vol. 2). Moscow: Sovetskaja jenciklopedija, Sovetskij kompozitor. [In Russian].

-
- Brockhaus, F. A., and Efron, I. A. (1986). *Culture. Encyclopedic Dictionary*. A. A. Arsen'ev (Ed.). St. Petersburg: Tipolitography I. A. Efrona (Vol. 17, p. 6): Kultagoj — Led. [In Russian].
- Ocheretovskaya, N. L., Tsytsalyuk, N. M. and Cheremsky, K. P. (2008). *Ukrainian dictionary of musical terms*. Kharkiv: Atos. [In Ukrainian].
- Ushakov, D. N. (1935-1940). *Explanatory dictionary of the Russian language* (T. 1-4). Moscow: Soviet Encyclopedia, OGIZ: State Publishing House of Foreign and National Dictionaries. [In Russian].
- Chaikin, S. G. (2008). *Specificity of the expressive means of pianoforte in ensemble music (Author's abstract of ... Candidate of Art Science: 17.00.02.)*. Novosibirsk State Conservatory (Academy) named after M. Glinka. Novosibirsk. [In Russian].
- Pianism. *Collins: Free Online Dictionary*. Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/pianism> (date of request: 21.02.2018). [In English].
- Pianism. *Merriam-Webster*. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/pianism> (date of request: 21.02.2018). [In English].

Надійшла до редколегії 02.04.2018